

EROS / THANATOS¹ SAVAŞIMINDAN İZLENİMLER

Osman SENEMOĞLU

Galatasaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, İSTANBUL

Tıp ve edebiyat... İlk bakışta birbiriyle ilintisiz ve bağdaşmayan uğraş alanlarıymış gibi görünür. Oysa, bu iki dal biraz yakından ve alıcı gözle incelenince, ortak yanların şaşırtıcı derecede çok olduğu ortaya çıkar. Böylesine ortak yan içeren iki dalı da tümü kapsayıcı biçimde irdelemek kısıtlı bir makale çerçevesinde neredeyse olanaksızdır. Bu nedenle, her biri ayrı bir yazı, dahası kitap konusu olabilecek değişik izleklere, serbest çağrışımla değinmeyi yeğlemek, bir ölçüde, kaçınılmaz eksiklerin, boşlukların, atlamaların özrünü oluşturacaktır.

Bilindiği gibi, herhangi bir araştırmaya dayanmasa da, toplumumuzda yaygın bir inanış vardır: “*Tıp fakültesinden, ressam çıkar, şair ve yazar çıkar, besteci çıkar, siyaset adamı çıkar; arada bir de doktor çıkar.*”

Aykırı bir düşünceden, mizah ve hiciv yanı ağır basan bir sözden öte anlamı olabilir mi bu gözlemin? Eğer yukarıdaki sözler bir gerçeği yansıtıyorsa bu yönelim tek yanlı mıdır? Gerek tıpçıların edebiyata, gerekse edebiyatçıların tıp konularına yüzyıllardır süren ilgisi, hiç kuşkusuz, söz konusu bağının karşılıklı olduğunu kanıtlar. Üstelik, yalnızca ülkemiz hekimlerine de özgü bir durum değildir tıp-edebiyat yakınlaşması.

Müzik ve siyaseti bir yana bırakırsak resim ile edebiyatın, birçok düzlemde tıpla doğrudan etkileşim içinde buldukları söylenebilir kolaylıkla. Birçok ressamın, heykeltıraşın ve yazarın, özellikle de romancının, tıpla yakından ilgilendiği bilinen bir gerçektir. Şaşırtıcı ve yadırgatıcı bir yanı yoktur bu ilginin. Nasıl tıp insan bedenini konu ediniyorsa, nasıl hem bireysel, hem de toplumsal sağlığı korumak ve geliştirmek için çaba harcıyor, bir bakıma insanların mutluluğunu amaçlıyorsa aynı kaygıların, başka bir düzeyde, sanatçılarda, özellikle de bedeni konu olarak seçen heykelticilerde, ressamalarda ve yazarlarda da bulunduğunu söylemek olanaklıdır.

İnsan anatomisini resimleyen Leonardo da Vinci'den “anatomî dersi”nde teşrih yapan hekimleri tablolaştıran Rembrant'a, dünyanın kökenini kadının cinsel organıyla anlatan Gustave Courbet'den, “Düşünen Adam” ve “Öpüş” gibi heykelleriyle Auguste Rodin'e kadar görsel sanatlarla uğraşan nice deha, insan bedenini ve insanın ruhsal durumlarını en ince ayrıntılarına dek yapıtlarına yansıtılabilmek için incelemiştir.

Edebiyatçılara gelince...

Hastanelerde, özellikle de sanatoryumlarda, “olgunlaşan” yazarların sayısı küçümsenmeyecek kadar çoktur. 19. yy sonuyla 20. yy ortalarına kadar sanatoryumlarda yatan “ince hastalıklı” yazarların, olağan yaşamlarından soyutlandıkları tedavi dönemleri, “eros” ile “thanatos”, yaşamla ölüm, umutla umutsuzluk arasında gidip gelen dalgalanmalarıyla yeni esin kaynakları sunmuşlardır.

Aydınlanma Çağı'nın ikinci yarısından sonra, uygarlaşmanın insanlığı yozlaştırdığını, ilkel insanın “iyi” olduğunu ancak çağdaşlaşmanın onu bozduğunu savunan Jean-Jacques Rousseau, kurtuluşu doğaya dönmekte görür. Doğaya dönüşle, insanın kendi kendisiyle baş başa kalacağını, duygu ve düşüncelerini keşfedebileceğini, böylelikle de bireyselliğinin bilincine varacağını, uygar toplumun yıkıcı ve yozlaştırıcı etkisinden kurtulacağını savunur Rousseau ve büyük ölçüde, bilmeden de olsa romantizmin öncülüğünü de yapar. İşte bu etkilerle, 19. yy romantikleri de, ıssız doğada tek başına yaşamının erdemlerini şiirlerine ve anlatılarına yansıtmayı amaç edinmişlerdir. Ormanlar, göl kıyıları, dağlar, mutlak yalnızlığın gerçekleştiği, doğadan esinlenmenin doruğa çıktığı uzamlardır. Bu bağlamda hastane odaları da, sanatçının toplumdaki yalıtılarak “thanatos” a karşı direndiği, hatta savaşım verdiği yaratım ortamlarına dönüşür.

Doktor ve hasta ilişkisinde her şey *anamnezle* başlar ya tıpta. Anımsama ve anlatmayla yani... Sözcüğün en geniş anlamıyla bir “öykü” oluşur her karşılaşmada. “Acı çeken” ile “tedavi eden” arasındaki ilişkinin temel taşı oluşturur bu metin. Belirtiler, izler ve göstergeler peşindedir doktor... Her ne kadar bir sanat yapıtı oluşturmak değilse de amaç, bir insanı tanımaya, neden-sonuç ilişkilerini bulmaya ve hastalığı belirmeye yöneliktir çabaları. Hastanın yaşı, cinsiyeti, alışkanlıkları, yaşam koşulları, ailesi, ilişkileri vb üstüne toplanan bilgilerle bir portre çizilir. Nesnel biçimde değerlendirilen tüm bu bilgiler de “yazı” ile saptanır.

Gerçekçi romanın büyük ustası Balzac'ın çizdiği insan portrelerinde de aynı öğeler yok mudur? O da döneminin toplumunu “nüfus kütüklerinin” nesneliliğiyle yarışarak betimlemeyi amaçlar.

Yalnız Balzac mı? İnsan bedenini, sağlığı, hastalığı, yaşamla ölüm ikilemini konu edinen yazar ve şairlerin sayısı, neredeyse bu alanda uğraş veren insanların sayısına denktir. Başka bir deyişle, yazıyla uğraşanların hemen hemen tümü

¹Freud'un kullandığı anlamda: “Eros”, bireyi yaşama bağlayan itkiler, dürtüler ve içgüdüler bütünü; “Thanatos”, bireyin ölümüne yatkınlığı, ölme eğilimi

doktorlarla aynı malzemeyi, “insan”ı, kullanır.

Kendimizi bu konuya ilişkin çağrışımlara bıraktığımızda, Gustave Flaubert, Mihail Bulgakov, Archibald Joseph Cronin, Louis Ferdinand Céline, vb gibi ilk akla geliveren yazarların dışında Albert Camus’nün *Veba*’sını sayabiliriz.

Bu romanda anlatılan olaylar Cezayir’in Oran kentinde, 194 yılında geçer. Binlerce fare, binalarda, sokaklarda ölmeye başlar. Her yeni fare leşi, veba salgınının giderek yaygınlaştığına kanıttır. Kentin kapıları kapanır. Artık tam bir yalıtım ve yalnızlık söz konusudur. Yavaş yavaş ilerler hastalık: bir yandan direniş, ama insanı yüceltmekten çok içini karartan bir direniş, öte yandan da, insanı aldırılmazlığa vardırarak derecede bir yıpranma söz konusudur. Bu direnişi örgütleyen ve etkin biçimde sürdüren başlıca iki kahraman ise doktor Rieu ile doktor Tarrou’dur. Salgına, dolayısıyla da ölüme boyun eğmeyi yadsıyan, masum küçük bir çocuğun ölümünü örnek göstererek bunun ilahi bir ceza olamayacağını söyleyen, böylesi bir yaklaşımı içine sindiremeyen insanlar, başta da doktor Rieu sürdürür bu mücadeleyi. Ölümün ablukaya aldığı bir kentte, ölüme başkaldıran insanlar arasındaki dayanışmayı anlatır Albert Camus *Veba*’da.

Camus’nün burada dile getirdiği ahlak, insanlar arası dayanışmanın önemini vurgulayan bir ahlaktır. Yazar, özverili doktor kahramanlarıyla din-dışı bir “azizlik” anlayışı yaratır. İnsan için geçerli olacak bir ahlak arayışıdır bu. Her türlü eylemden önce de varolan, sürekli bir insani değer bulunduğunu ileri süren yeni bir ahlak anlayışı. Böylesi bir yaklaşımda, somut durumlarda, eldeki olanaklarla özgürlüğü, aşkı, dostluğu, hoşgörüyü dile getirebilmek ve yaşatabilmek için neler yapılabileceği önem taşır. Yazar, tüm bunları anlatmaya elverişli ortamı, “salgın hastalık ve onunla mücadele eden doktorlar” temasında bulur.

Veba’daki bu yalıtılmışlığın, yalnızlığın ve her yerde kol gezen ölümün, değişik yorumlara açık bir sembolik kurgusu vardır: Çeşitli yorumcular, *Veba*’da Camus’nün, Alman işgali altındaki Fransa’ya; toplama kamplarının acımasızlığına; atom savaşının ölümcüllüğüne göndermeler yaptığını ileri sürmüşlerdir.

Simone de Beauvoir ise, *Sessiz Bir Ölüm* başlıklı anlatısında, hasta ve doktor; tıbbın yararlandığı teknolojiyle insan ilişkileri açısından yaklaşır konuya. Yazar, kanser olan yetmiş sekiz yaşındaki annesinin ölüm sürecini betimler. Tanı kesinleştikten sonra, yakınları hastaya önemli bir şeyi olmadığını söyler ve bu yalanı sürdürme çabaları her şeye egemen olur. Yine de, beklenen acıları çekmediği için, “şanslı” ve “yumuşak” bir ölümdür annesi Françoise de Beauvoir’ın ölümü.

“Hastalık” temasını işleyen yazar örneklerini tüm dünya edebiyatında bulmak hiç de zor olmasa gerek.

Hastalığın dışında, “bilgi” ve “iktidar” ilişkisi açısından da benzerlikler sunar tıp ve edebiyat alanları. Örneğin, 20.

yüzyılın ikinci yarısına gelinceye dek roman yazarları okurlarına karşı tanrısal bir tavır içindedir. Her şeyi bilen ve gören “kadir-i mutlak” yaratıcılardır. Çağdaş dünyadaysa, değişen koşullar yazarları da “insan” boyutlarına indirgemıştır. Artık her şeyi bilen, her istediğini yapmaya hakkı olan yazar türü yerini, bilgisini gerekçelendiren, anlattığı her öykünün, kahramanına verdiği her özelliğin hesabını vermek zorunda olan bir “insan”a bırakmıştır. Okuru da, yapıtı bütünleyen bir parça olarak görme yani okurla işbirliği yapma çağdaş yazarmen temel yükümlülükleri arasında yer alır. Çağımıza özgü bu sorumluluk anlayışının yanı sıra, günümüz edebiyatçıları için “yazma edimi” akıp giden zamana direnmenin temelini oluşturur. Bu bağlamda, yazılan her sözcük ölüme karşı kazanılmış bir zaferdir.

Uzmanlaşmanın günümüzdeki kadar derinleşmediği eski dönemlerin doktorları da tanrısal bir tutum sergilemezler miydi? Bilgileri onlara Olympos tanrıları gibi davranma hakkı verir, her şeye egemen davranışlarıyla, doğa üstü bir güç kaynağını ellerinde tuttıkları izlenimini uyandırırlandı. Ama günümüzde, tıp biliminin giderek derinleşen uzmanlık alanları, doktorları da tek başına karar veren bilgilerden, ekip olarak çalışan bireylere dönüştürmüştü, “bilgi”den kaynaklanan “iktidar”larını, en azından, meslektaşlarıyla paylaşmak zorunda bırakmıştır. Dahası, ötanazi isteğinin gündeme geldiği özel durumlarda karar verme yetkisini hastasıyla birlikte kullanır olmuşlardır.

Dünyaya ve insanlara aykırı bakışlarıyla, şeytansı bir yerginin, yol gösterici bir başkaldırının simgesi olan Neyzen Tevfik:

*Bir hazâkatzedeyim, midemi tıp tepti benim,
Kırk katır tepseydi yıkılmazdı bu sağlam bedenim,
Kapladı her yanımı sancı, elem, ağrı, bere,
Bir mezar oldu cihan, sanki etibba² haşere,
Hastane sanarak çok yere girdim çıktım;
İbret aldım oralardan da canımdan bıktım.*

dizelerinde kendi deneyiminden yola çıkarak hastaların sıkıntılarına karşı doktorları uyarırken, kızdırmaktan çok gülümseten isyankar bir eleştiri sergiler. Ama, “bildiklerinle başının çaresine bak!” denilerek kırsal kesimlere salıverilen genç doktorların, yanılğı ve / ya da başarılarının duygusal fırtınalarını tüm ömürleri boyu yaşayan hekimlerin sıkıntı ve sorunlarını göz ardı eder. Ne var ki, başka yazarlar konunun bu yönünü işleyerek bir denge kurarlar edebiyat dünyasından yükselen aykırı sesler karşısında.

Öte yandan, edebiyatın, özellikle de şiirin yoğun anlatım gücü, sayfalar dolusu yazıyla aktarılanları birkaç sözcüğe indirgeyebilmektedir. Örneğin, Celal Sılay’ın insanın anatomik

2“*Etibba*” : doktorlar.

ve ruhsal kırılmalığını vurgulayan dizeleri bu gerçeğin en çarpıcı örnekleri arasında sayılabilir.

*Göz sinir ucunda; koptu kopacak
Us çizgi üstünde; aştı aşacak
Can fanus içinde; kırıldı kırılacak³*

Her ne kadar, kopan siniri ekleme, çizgiyi aşan usu eski yerine döndürme becerisini ellerinde tutsalar da, er ya da geç fanusun kırılacağı gerçeği, tıpcıları, İsmet İnönü'nün altmışından sonra viyolonsel öğrenmek istemesi, A.B.D. başkanlarından Richard Nixon'un piyano, Bill Clinton'un saksofon çalmaya heveslenmesi gibi, sanatın "ölümsüz insanlar" yaratan tılsımına yaklaştırmaktadır. Doğal bir içgüdü olan bu "öldükten sonra yaşama" isteği, sonsuza dek sanatçı hekimler çıkartacaktır. Sanatçılarsa... ölüme karşı direnişlerinde insanı öğrenmek için tıptan yararlanmayı sürdürecektir.

3Celal SILAY, Hüsrân Filizleri (Toplu Şiirleri) Yapı Kredi yayınları. Çöl Yolcuları (1932) , Dört Kapı (1933), Hayat ve Merhaleler (1933), Lacivert Işıklar (1934), Ebedi Renkler (1936), Hüsrân Filizleri (1937), Merhamet Şiirleri (1943), Acaba (1945), Sonra (1946), Boşlukta Duran Taş (1949), Zaman ile Yarış (1956), Adamca (1959), Doğa (1965) İlişki Devimleri (1969).

